

Адріана ОГОРЧАК, Борис БІЛИНСЬКИЙ (Львів)

МИРОН КОРДУБА В СПОГАДАХ ОНУКІВ

Найяскравіший спогад, сумний спогад – похорон. Цей спогад не меркне, а, навпаки, з роками зростає велич пережитого і побаченого тоді, в дитинстві. Чорна карета-катафалк запряжена в пару чорних коней, на козлах – фірман у чорному одязі. Процесія формується на вулиці Каменярів. З помешкання виносять домовину, сходить родина, близькі, а на вулиці пребагато людей. Остання дорога... Йшли попри пошту, по вул. Коперніка, мимо пам'ятника Міцкевича на Пекарську і далі до Личаківського цвинтаря. Коли голова процесії була біля кінотеатру “Україна”, кінець ще не вийшов з вулиці Коперніка. Годі було визначити число людей...

Після довгих років замовчування і намагання стерти ім'я Мирона Кордуби з історичної пам'яті українців, ренесанс його імені в сучасній Україні майже став фактом. Про це свідчить широке відзначення його 120- та 125-річчя в 1996 і 2001 рр., поява монографій і статей у науковій періодиці, зацікавлення його творчістю молодих науковців, які присвячують йому свої наукові дослідження та дисертації¹. Мирон Кордуба не зникав ніколи з виднокола українців – зацікавлення його особою і його творами жило в місцях поселення українців на Заході, думках і діях української діаспори².

І коли розвалилась імперія зла, і звільнена історична думка почала збирати розсіпані й потоптані національні перли, ім'я Мирона Кордуби, мов фенікс із попелу, ожило і заграло перед нами усіма барвами. Жило ім'я Мирона Кордуби і в пам'яті його родини – дружини і невтомної помічниці Євгенії Кордуби з Цегельських, доньки Стефанії Білинської-Ольшанської з Кордубів, і авторів цих спогадів, онуків.

Дідо помер, коли ми були дітьми 14 і 10 років, та вплив його безпосередній чи посередній через розповіді мами і бабусі був великим і в чималій мірі відбився на формуванні нашої громадянської та політичної позиції³.

Велике значення для нас мала і книгозбірня діда, де можна було ознайомитися з “Літературно-науковим вісником”, повний комплект якого зберігався в бібліотеці Мирона Кордуби, з працями Д. Донцова та багатьох інших національних ідеологів і політиків, праці яких були не доступні для людей нашого покоління в радянський час. Тепер “Літературно-науковий вісник” переданий до Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка разом з іншими книжками і документами.

¹ *Дашкевич Я. Р.* Мирон Кордуба та його “Бібліографія історії України” // Український археографічний щорічник. – Київ, 2001. – Вип. 5–6. – С. 16–24.

² *Пріцак О.* Мирон Кордуба і його життя. // Дзвін. – 1990. – № 7. – С. 144.

³ *Білинський Б.* Спогад про дідуся // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. – Львів, 2003. – Вип. 5–6. – С. 373–375.

У нашій статті не буде мови про М. Кордубу як історика та бібліографа. Це повинні розглядати фахівці. Звернемося до стосунків, які складатися між Мироном Кордубою і суспільством, в якому він жив і працював. Можливо, вдасться воскресити в пам'яті деякі реакції і погляди діда на події, які відбувалися і які, безумовно, обговорювалися в домашньому колі. Багато дечого закарбувалося в дитячій пам'яті – відомо, що діти воєнного часу, дозріваючи соціально значно швидше, часто просто були позбавлені дитинства.

Про свої дитячі враження від близького домашнього спілкування з дідом Борис Білинський написав у 2003 р. в “Наукових зошитах історичного факультету Львівського університету”. Зараз подивимося на ці ж явища з дещо іншого ракурсу⁴.

Треба усвідомлювати, що Мирон Кордуба народився в Габсбурзькій монархії і прожив у ній до 42 року життя. І він, і його дружина Євгенія Цегельська походили з родин греко-католицьких священиків, які в цей час були чи не основними хранителями національної ідеї в її тодішньому розумінні⁵.

Ще до Першої світової війни, в 1894 р. відбулося знайомство М. Кордуби з М. Грушевським, яке вилилося в багаторічну творчу дружбу і співпрацю: про неї свідчать понад 100 листів, які щасливо збереглися в родині, і є надія, що їх публікація, як і публікація щоденника, все ж таки здійсниться⁶.

М. Кордуба постійно тяжів до політики. В 1897–1898 рр. він прослухав у Відні спеціальний курс політичної історії під керівництвом Макса Відінгера. Рівночасно молодий Мирон брав участь у громадському житті віденських українців. Він активно увійшов до українського товариства “Січ” у Відні, працював науково, захистив дисертацію і повернувся в Україну. Планував триваліше перебування у Відні, де відкривалися великі горизонти для наукової роботи, але матеріальні умови змусили відмовитися від амбітних наукових планів і зайнятися викладацькою роботою в гімназіях⁷.

Від 1900 р. М. Кордуба працював у Чернівцях. Це дуже діяльний період його громадського життя. Тут він увійшов у коло О. Кобилянської, Лесі Українки, О. Маковея, К. Білинського, Р. Смал-Стоцького та інших активних українських політиків і культурних діячів, пов'язаних тоді із Буковиною. У нашій домашній бібліотеці до цього часу зберігаються видання з посвятами О. Кобилянської, О. Маковея, які свідчать про тісні дружні стосунки родини Кордубів із згаданими літераторами.

До початку Першої світової війни М. Кордуба опублікував близько 80 політично-публіцистичних статей, які відображають ситуацію на Буковині. У 1903 р. М. Кордуба став дійсним членом НТШ. На Буковині М. Кордуба пробув біля 20 років, брав активну участь у пробудженні українського руху. Завдяки своїй активності і результативній праці став одним із чільних громадсько-політичних діячів Буковини. У 1918 р. увійшов до Краєвого комітету Української Національної

⁴ Білинський Б. Спогад про дідуся...

⁵ Чорновол І. Школа Грушевського – Мирон Кордуба // Львівська газета. – 2006. – № 76 (883). – 28–30 квітня.

⁶ Головин Б. Михайло Грушевський і становлення Мирона Кордуби як ученого // Подільське слово. – 1996. – 12 жовтня.

⁷ Піх О., Руда О. Мирон Кордуба – історик і бібліограф // Бібліографія історії українсько-польських відносин. – Львів, 2009. – С. 5–44.

Ради. Він – делегат від Буковини до Києва. З виникненням української державності – УНР і ЗУНР, М. Кордуба працював на дипломатичній роботі⁸.

На жаль, як і в інших частинах України, боротьба за національну державу на Буковині зазнала невдачі. Захопивши владу в Чернівцях, румуни депортували з краю українських діячів, передовсім галичан. Родина Кордубів спочатку зупинилася у Станіславові (сьогодні – Івано-Франківськ), а згодом переїхала до Львова⁹. Як відомо з оповідань нашої бабусі Євгенії, сім'я Кордубів постійно терпіла нестатки. М. Кордуба тривалий час перебував у наукових чи політичних відрядженнях між Києвом – Львовом і Віднем, працював у таборах для військовополонених, брав участь у дипломатичних місіях. У цей час подібна діяльність не приносила жодних прибутків, його дружина виховувала трое дітей, будучи відірваною від своїх родичів і свояків, які проживали в Галичині, контакти з якою періодично обривалися. Матеріальні нестатки продовжувались, практично, аж до переїзду до Варшави, де М. Кордуба очолив кафедру в університеті та після тривалих поневірянь сім'я возз'єдналася в нормальних матеріальних умовах¹⁰. Але про це трохи далі.

Від 1922 р. розпочався львівський період життя М. Кордуби, пов'язаний з НТШ та Українським Таємним Університетом, в якому М. Кордуба очолив кафедру історії і став деканом філософського факультету. Вже у 1923 р. на цьому факультеті діяли 23 кафедри. М. Кордуба увійшов до складу першого сенату Українського Таємного Університету разом із такими діячами, як: В. Щурат, М. Панчишин, І. Раковський, І. Крип'якевич, М. Левицький, Г. Куровець, М. Музика, М. Вахнянин та ін.¹¹

В архівах збереглися конспекти викладів М. Кордуби, які терпляче чекають свого опрацювання і видання¹². У цей період продовжувалися контакти з М. Грушевським, який повернувся на радянську Україну. За пропозицією М. Грушевського, М. Кордубу обрали членом археографічної комісії Української Академії Наук, а згодом дійсним членом історичної секції. В жовтні 1927 р. М. Кордуба відвідав Київ. Збереглися його цікаві спогади про цей візит у щоденнику і в пресі, де він відтворив реалії післяреволюційного Києва¹³. Пізніші розповіді діда про цю поїздку і проведені ним паралелі з повсякденним львівським життям у міжвоєнні роки, зокрема, його аналіз мовного питання, дуже нагадують сучасний стан. Крім діяльності в Українському Таємному Університеті й принагідного викладання у приватній українській гімназії у Львові, постійно оплачуваної роботи в цей час М. Кордуба не мав. У 1928 р. його запросили на посаду професора східноєвропейської історії Варшавського університету. Рівночасно з педагогічною роботою М. Кордуба активно займався наукою.

Варшавський період його життя і діяльності тривав 11 років. Це особливо плідний період з наукової точки зору. М. Кордуба гідно представляв українську

⁸ *Пріцак О.* Мирон Кордуба – історик, публіцист // *Основа*. – 1992. – 15 лютого.

⁹ Там само.

¹⁰ *Вергелес Т.*: Українські імена. Повернення Мирона Кордуби // *Молода Галичина*. – 1996. – № 66 (7243). – 13 червня. – С. 3.

¹¹ Мирон Михайлович Кордуба // *Кондратюк К. К., Білан П. Я.* Видатні історики України ХХ століття. Історіографічні нариси. – Тернопіль, 1998. – С. 35–37.

¹² *Серкіз Я.* Професор Мирон Кордуба // *Просвіта*. – 1996. – Ч. 5 (174). – 3 березня.

¹³ *Серкіз Я.* З галереї видатних. Мирон Кордуба // *Християнський голос*. – 1999. – Ч. 2 (2526). – Січень. – С. 4.

історичну науку за кордоном, брав участь у низці міжнародних форумів, пропагував Україну та її історію.

Переїхавши до Варшави, він організував викладання історії України у Варшавському університеті. Його лекції були популярними серед українських студентів не тільки історичного факультету. Відомий художник О. Шатківський, який студіював у цей час у Варшавській художній академії, також відвідував лекції М. Кордуби. Відомо, що лекції Мирона Михайловича слухав Єжи Гедройц, який у своїх спогадах свідчить, що саме М. Кордуба зацікавив його проблемами України. Враховуючи те, що в США історія України в цей час ще не викладалася, а в СРСР вона була практично ліквідована, семінар, а потім кафедра М. Кордуби були чи не єдиними установами, де такі виклади відбувалися. А кафедра історії України у Варшавському університеті була першою свого роду.

Тоді ж М. Кордубу обрали членом економіко-технічного відділу Інституту громадознавства й Історико-філологічного товариства у Празі, Польського товариства прихильників історії й Варшавського інституту дослідження національних справ, а також Угорського товариства ім. Ш. Петефі¹⁴.

У 1927 р. Мирон Кордуба брав участь у з'їзді істориків у Варшаві, який організувало Польське історичне товариство. Він також брав участь у редагуванні наукового журналу "Biuletyn polsko-ukraiński" (1932–1938), а також був одним із авторів серії англійських підручників, зокрема тому, що стосується історії Польщі, подав статтю про генезу і розвій Козаччини аж до Переяславської угоди 1654 р., як писав сам автор, "засвітлюючи справу з нашого становиська"¹⁵.

У цей час М. Кордубу обрали членом багатьох міжнародних товариств істориків. Він співпрацював із товариством "Прометей", яке ставило собі за мету визволити народи СРСР, зокрема кавказькі. Варто згадати і Федерацію історичних товариств Східної Європи, до якої входили, крім польських, чеських і угорських, три українські наукові інститути – НТШ, Національний музей у Львові, Український науковий інститут у Варшаві. Учасниками цього об'єднання були представники Німеччини, Прибалтики, Югославії, Греції, Фінляндії, Румунії. У створену виконавчу комісію увійшов і М. Кордуба¹⁶.

У 1940 р. у зв'язку з воєнними подіями М. Кордуба залишив Варшаву і переїхав до Холма, де викладав в українській гімназії. Відомі свідчення холмщаків, які саме під час викладів М. Кордуби стали свідомими українцями. У 1941 р. він переїхав до Львова. З цього часу починається останній період життя М. Кордуби. За німців він був нонконформістом. Працював спочатку учителем в українській гімназії, а потім перекладачем в "Народній Торгівлі". Принципово не брав участі у діяльності суспільних організацій, які хоч якоюсь мірою були лояльними до окупантів. У розмовах за столом вдома він обурювався вандалізмом нацистів і говорив, що не впізнає німців, яких добре знав і поважав ще з австрійських часів. Ось його слова: "Що може зробити з нормальним народом нелюдський режим за короткий час".

¹⁴ Федорів І. Мирон Кордуба в історії України (кінець XIX – перша половина XX ст.). – Тернопіль, 2001. – 127 с.

¹⁵ Головин Б. Михайло Грушевський і становлення Мирона Кордуби...

¹⁶ Піх О., Руда О. Мирон Кордуба – історик і бібліограф...

Після відходу німців почало відновлюватися наукове життя¹⁷. Відновив свою діяльність Львівський університет і Академія Наук. Від 1944 р. М. Кордуба працював у цих обох установах і знайомився з радянським способом життя. Тут він пізнав усі “принади” тоталітарного режиму, невігластво “начальства”, цькування радянських ідеологів. Ці факти добре відомі, бо ці події обговорювалися в родині. Особливої уваги заслуговують події, пов’язані з так званим судом над Грушевським 15 лютого 1946 р. “Спектакль” планувався за звичайною радянською режисурою, де передбачалося відречення учнів від свого Вчителя. М. Кордуба зайняв особливу позицію. Він виступив із лекцією (тією ж, з якою виступав на ювілейних святкуваннях у Варшаві) “М. Грушевський як дослідник княжої доби в історії України”, де характеризував свого вчителя як великого історика і сказав, що кожна цивілізована нація була б гордою, маючи такого вченого¹⁸. Наша мама, яка в цей час працювала в бібліотеці університету, була присутня на цьому засіданні. Це була нечувана демонстрація вільнодумства супроти тоталітарного режиму. Після цього свідомі українці підходили до неї, потихеньку тиснули руку і gratулювали¹⁹.

Радянська преса не забарилася зі зливою злобних статей. В дописах до Києва на ім’я М. Хрущова тодішній перший секретар Львівського обкому КПУ Іван Самойлович Грушецький прямо вказував, що М. Кордуба не хоче порвати з націоналістичними концепціями і покаятися. Комуністи так і не дочекалися каяття від М. Кордуби. Про це свідчать офіційні рапорти (доноси) місцевої влади до Києва.

Коли поглянути на статті про М. Кордубу в радянських енциклопедіях, там є знаменні слова: йому приписували “помилки об’єктивістського характеру”. Мабуть, кращої похвали для науковця годі знайти.

М. Кордуба був істориком із вираженою державницькою тенденцією. Відомі його висловлювання, що саме інтелектуальна еліта, а не широкі маси є двигуном історії. У створенні національної ідеї його праці, особливо унікальна “Бібліографія історії України”, посідають почесне місце²⁰. М. Кордуба залишив нам понад 500 праць, виданих у Львові, Чернівцях, Києві, Відні, Парижі, Берліні, Кракові, Варшаві. О. Пріцак назвав його “одним з найбільших істориків Східної і Центральної Європи”²¹.

Ще декілька “приватних” вражень-спогадів про Мирона Кордубу зблизка.

Дідо був суворий, маломовний, хоч за обідом завжди оповідав про якісь цікаві сучасні або історичні події. Він був дуже вимогливий, вчив малого Бориса німецької мови, був поліглотом. На дверях між однією з наших кімнат і коридором, які ми постійно забували зачиняти, він написав 16-ма мовами: “Зачиняйте двері!”. Він мав дуже тонке почуття гумору і деякі його анекдоти пам’ятаємо дотепер. Дідо був дуже принциповим із важливих питань та ніколи не поступався своїми переконаннями. З людьми, яких він не поважав, бував досить жорстким. Мабуть, це йому в житті не раз шкодило. Відомі приклади таких ситуацій ще з часів, коли молодий Мирон був учнем гімназії, а також про його контакти з “чиновниками від науки” в уже радянському Львові в останні роки.

¹⁷ Білинський Б. Спогад про дідуся...

¹⁸ Серкіз Я.: Професор Мирон Кордуба...

¹⁹ Білинський Б. Спогад про дідуся...

²⁰ Піх О., Руда О. Мирон Кордуба – історик і бібліограф...

²¹ Пріцак О. Мирон Кордуба і його життя...

Як працював Мирон Кордуба? Вранці, випивши каву, він йшов пішки до університету або до бібліотеки. В обід приходив додому і після обіду коротко відпочивав. Потім до пізньої години працював за своїм бюроком. В нього вдома була дуже гарна, цінна і, як на цей час, велика бібліотека, яку він сам упорядкував і каталогізував. Він рекомендував старшому онукові Борисові літературу для читання і вимагав вести реєстр прочитаних книжок, робив собі відповідні замітки. Дідо вів досить спартанський спосіб життя. Вранці обмивався холодною водою, харчувався регулярно, але не вибагливо. Курих, але не багато. Мав проблеми зі слухом, що також перешкоджало йому в професійній діяльності. У хаті панував певний культ діда. З раннього дитинства ми знали, що він великий вчений і дуже поважна та заслужена людина. Вже довго після смерті, коли розпочалися змагання за відродження держави і боротьба за незалежність, нашим дороговказом була пам'ять про діда – Мирона Михайловича Кордубу.

Мужність коштувала професорові дорого. Він відчував свою відповідальність за родину – разом з ним мешкали дружина, донька і двоє внуків. У коридорі стояли готові мішки з валянками і фуфайками, а також необхідний резерв харчів. Усе було готове до депортації (як тоді називали, “вивозу”). Непевність у майбутньому, цькування на роботі, розуміння того, що таких відважних вчинків радянська влада не прощає – все це привело до логічного кінця. 30 квітня 1947 р. на робочому місці в бібліотеці ім. В. Стефаника стався інсульт і 2 травня 1947 р. Мирон Кордуба помер. Похорон перетворився на демонстрацію пошани до вченого. Молодь, старше покоління, працівники університету і просто львів'яни вийшли, щоб віддати останню шану нескореному історикові.

Пройшов час... З карти світу, але не зі свідомості людей, зник Радянський Союз із його репресивною машиною. Маємо незалежну Україну. Хочемо поставити риторичне запитання: “Чи повернувся М. Кордуба з советської ізоляції?” На жаль, відповідь буде негативною. Чому? Розпочато видання “Енциклопедії сучасної України”. Вийшов другий том і в ньому стаття С. Білоконя “Бібліографія історична”. Для автора найкапітальнішої бібліографії історії України там місця не знайшлося. Чому? Мирон Кордуба похований на Личаківському цвинтарі. При вході на цвинтар є стенд, де вказано поховання визначних осіб. М. Кордуби там немає, хоч ми неодноразово звертались до п. Гавришкевича з пропозицією помістити там вказівник про місце поховання історика. Чому?

Невдовзі після відновлення нашої незалежності група членів Львівської Бесіди у приміщенні бібліотеки ім. В. Стефаника обговорила перспективи повернення імені М. Кордуби та його спадку. Були присутні Я. Д. Ісаєвич, Я. Р. Дашкевич, О. М. Романів, Л. І. Крушельницька, О. А. Купчинський та ін. Ухвалили клопотати про видання праць М. Кордуби у п'яти томах. Зберігається “План видання наукових праць Мирона Кордуби”, виданий типографським способом. Скорочено це так:

- т. I – історичні праці (бл. 550 с.);
- т. II – історіографічно-бібліографічні та джерелознавчі праці (бл. 700 с.);
- т. III – історико-географічні, географічно-статистичні та ономастичні праці (бл. 300 с.);
- т. IV – Листування Мирона Кордуби (бл. 500 с.);
- т. V – бібліографія історії України.

Нічого з цього не вийшло друком, хоч деякі праці майже готові. М. Грушевський у своєму листі до М. Кордуби зарахував його “до невеликого числа своїх справжніх учнів, якими він завжди опікувався і з яких сподівався пожитку для нашої суспільності”. Отже, питання повернення М. Кордуби в нашу сучасність залишається відкритим.

Спогад про діда був би неповним без його родоводу. Хто родичі, предки, нащадки?

Мирон Кордуба народився у священничій родині. Батько, о. Михайло Кордуба, походив з роду тернопільських ремісників. Дідо Мирона Кордуби, Михайло Кордуба – ремісник. В отця Михайла було два брати: о. Теодор – парох Бережан та Петро – ремісник, який залишився на батьківському маєтку. Від них пішло дві великі гілки Кордубів, які тут не розглядаємо. Батько Мирона Кордуби у перші роки служби був помічником о. Любовича в с. Острів під Тернополем, згодом дістав парафію в с. Сушно біля Радехова, де служив до кінця життя. О. М. Кордуба був визначним громадським діячем. За його парохування відреставровано церкву, встановлено новий іконостас, збудовано нову дзвіницю. Був він також ініціатором заснування і першим головою читальні “Просвіти” в селі.

У 1918 р. о. Михайло брав активну участь у створенні й утвердженні в районі влади ЗУНР. В родині о. Кордуби виховали п’ятеро дітей – два сини і три доньки. Мирон – найстарший серед них.

Мати Мирона Кордуби – Емілія з Любовичів. Любовичі – давній український рід, посвоячений з Барвінськими, Білинськими, Левицькими. Олександр Барвінський був вуйком Мирона Кордуби, саме в його домі молодого студента представили Михайлові Грушевському, який приїхав до Львова на посаду професора Львівського університету.

Одружився Мирон Кордуба з Євгенією Цегельською, донькою пароха Камінки Струмилової (сьогодні Кам’янка-Бузька) – громадського і політичного діяча, сестрою знаного українського політика початку ХХ ст. Льонгіна Цегельського. Євгенія Кордуба закінчила Львівську учительську семінарію, була високоосвіченою. Брала активну участь в українському громадському житті в Чернівцях, очолювала в Варшаві Союз українок.

У подружжя Кордубів народилося четверо дітей (хлопчик Богдан помер у ранньому дитинстві). Роман Кордуба (1903–1970), інженер-електрик, навчався в Данцігу, закінчив Львівську політехніку. Працював у німецькій електротехнічній фірмі, був автором двох патентованих електротехнічних винаходів. Кляудія Кордуба (1906–1999) – за освітою фармацевт. Перед війною працювала в аптеці в м. Городок біля Львова. Емігрувала до США, де все життя працювала в хімічній лабораторії пластмас автомобільної фірми. Була двічі одружена: уперше – з Яковом Маковецьким, відомим політичним діячем, який помер у Мюнхені. Вдруге – з чехом Вацлавом Потоцьким – антисоветським діячем. У першому шлюбі народилася донька Катерина і від неї К. Кордуба мала єдиного внука Антона Питляра.

Наймолодшою в родині Кордубів була Стефанія (1908 р. н.) Навчалася вона на географічному факультеті Львівського університету і була виключена з політичних мотивів у зв’язку з ув’язненням як член УВО. Була двічі одружена. Першим її чоловіком став збразький лікар Тарас Білинський, який був жорстоко закатований

НКВД в 1941 р. Т. Білинський очолював у Збаражі товариство “Просвіта” і провід ОУН. Був сином відомого громадсько-політичного діяча Збаражчини лікаря Володимира Білинського, який співпрацював з Іваном Франком, Михайлом Павликом, був одним із засновників радикальної партії на Збаражчині.

У родині Тараса й Стефанії Білинських народилося двоє дітей: Борис (1933) та Адріяна (1937) – онуки Мирона Кордуби.

Борис Білинський – професор медицини, онколог зі світовим іменем, у його теоретичному доробку понад 300 наукових праць, 11 книжок, серед них “Онкологія” – перший україномовний підручник з цієї дисципліни.

Адріяна Огорчак за освітою інженер-механік. Працювала в проєктному інституті “Діпроспецавтотранс” та заступником директора Львівського технікуму промислової автоматики. Має авторські свідоцтва і міністерські нагороди. Активна просвітянка, за здобутки в громадській роботі нагороджена медаллю “Будівничий України”.

Крім двох онуків, авторів спогаду, нині суцї чотири правнуки, десять праправнуків і троє прапраправнуків Мирона Кордуби. Ми є!